

KRUŽNO KRETANJE DUŠE: OD ANTIKE PA DO DANAS

Esej

Tea Pavlović

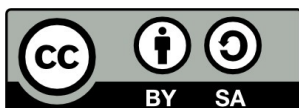
Italija
tea_pavlovi@yahoo.com

Na temeljima antičke kulture pa tako i filozofije, pod utjecajem ondašnjih aktualnih društvenih i političkih karakteristika vremena i prostora, nastajala su vjerovanja i oblikovala se učenja, a koliko je antička kultura bila napredna svjedoči bogata kulturna baština iz toga doba, u okviru koje su se prvenstveno grčki filozofi kroz svoje stvaralaštvo propitkivali o mnogim egzistencijalnim pitanjima koja i dan danas izazivaju polemike i diskusije, kao što su smrt, smrtna kazna, suicid, abortus, eutanazija pa čak i androgeni rod.

Zajedničko svim navedenim temama su život, tijelo i duša. Prema grčkoj mitologiji, ljudi su u samim začecima postojanja imali po četiri ruke i četiri noge te dva lica koja su se međusobno gledala; a pored muškog i ženskog roda postojao je i muško-ženski, odnosno **androgeni rod**. Ljudi androgenog roda često su prkosili bogovima i zato ih bogovi kaznili tako što su ih razdvojili, osudivši ih da cijeli život tragaju za svojom drugom polovicom.

Baš kao i ta lica što se gledaju, rođenje gleda u život, što gleda u smrt (grč. *tanatos*, lat. *mors*), a smrt u besmrtnost, odnosno dušu (grč. *psysche*, lat. *anima*). Dok je za jedne smrt konačan kraj, za druge to je trenutak kada duša seli iz jednoga u drugo tijelo, preporod i reinkarnacija – jednom riječju, palingeneza¹ – ponovno nastajanje nečeg što je već bilo i prošlo. Tako, primjerice, Heraklit (535.-475. pr. Kr.) navodi da je Pitagora (582.-496. pr. Kr.) sam za sebe uobičavao govoriti da je već ranije bio na Zemlji kao Etalid, sin Hermesov te da mu je otac rekao da može izabrati koji god dar želi, samo ne besmrtnost, na što je Pitagora, tada Etalid zaželio da u životu i u smrti sačuva sva sjećanja. Pitagora, dakle, smatra dušu besmrtnom

1 [palingeneza](#) | [Proleksis enciklopedija](#), pristup: 06.02.2025.

- ona se nakon smrti seli u druga živa bića (ljudska i životinjska!) i tako živi svoju besmrtnost. Vodeći se navedenim stavovima, Pitagora je odustao od konzumiranja mesa.²

Platon (428./427.-348./347. pr. Kr.), jedan od najutjecajnijih antičkih filozofa, kroz veći dio svojeg stvaralaštva je, u formi dijaloga sa svojim učiteljem Sokratom, tragao za odgovorima što su to duša i smrt. Za shvaćanje njegovog poimanja tih pojmova, potrebno je vratiti se malo unatrag na sam početak – on smatra da se svijet sastoji od svijeta ideja i ovozemaljskog, koji se manifestiraju kroz metaforu i personifikaciju – dušu i tijelo. Svijet ideja je nevidljiv, ali su njegove praslike stvarnosti kopije na ovozemaljskom svijetu. Taj svijet ideja je ideal - savršen, vječan i nepromjenjiv, dok je ovozemaljski svijet, kao svaka kopija spram originala, nesavršen, odnosno prolazan, promjenjiv i propadljiv. Ono što povezuje ta dva svijeta je kružno kretanje duše što je nastala u svijetu ideja, ali svoje sklonište pronalazi u tijelu koje pripada ovozemaljskom svijetu. **Duša** je glavni princip života, ona je besmrtna jer ne može nastati niti nestati te samim time starija od tijela. Ona je višeslojna – racionalni dio nje upravlja tijelom, koje je vođeno hrabrošću i požudom, te njegovim željama, koje su skroz pojednostavljeno – dobro i zlo.

Nakon što je definirao dušu, Platon nastavlja propitkivati – ako se duša oslobađa od tijela nastupanjem smrti, kojim činom ona ulazi u tijelo. Odgovor na to pitanje važan je s aspekta moralnosti čina pobačaja i čedomorstva. Ako trenutak rođenja označava ulazak duše u tijelo, tada je fetus biće lišeno duševne komponente. U društvu u kojem se država vrijednosno izdiže nad obitelji, **čedomorstvo** je opravdano ako „se dijete rodilo s tjelesnim deformitetom koji ga izvlašćuje iz pozicije adekvatne obrane države”. Analogno tome, „život odraslog čovjeka čije je zdravstveno stanje ireverzibilno narušeno u tolikoj mjeri da se u životu ne može baviti ničim drugim osim trajnom brigom za pukim produženjem vlastitog života” (moralno je) opravdano **eutanazirati**. Potonje je kontradiktorno stavu da se „bogovi prikladno brinu o čovjeku”, zbog čega samoubojstvo smatra besmislenim jer su bogovi ti koji imaju odgovore na sva pitanja.

Aristotel (384.-322. pr. Kr.), učenik Platonov, smatra da ovisno o tome kako je osoba živjela i poštovala ili ne pravila države i društva, može prelaziti u tijelo životinje,

odnosno duša što je jednom bila čovječja može se iz životinjskog povratiti u ljudski oblik (metempsihoza). Smatra da fetus dobiva dušu tijekom drugog tromjesečja trudnoće pa je, prema njemu, abortus dozvoljen u prvoj, vegetativnoj fazi rasta života, a jedini opravdan motiv za njega je dostizanje optimalnog broja djece kojeg je neka obitelj ostvarila te se povećanje broja članova obitelji negativno reflektira na opstanak države. **Samoubojstvo** definira kao posljedicu „egzistencijalnog straha i ignorancije prema zahtjevima i potrebama države” te se stoga ono ne može moralno opravdati, kao niti eutanazija, no čedomorstvo defektne novorođenčadi, po njegovom se mišljenju, može moralno opravdati.

Slično kao i Pitagora, i Platon je stava da je saznanje sjećanje duše na ideje koje je vidjela u ranijim boravcima na svijetu te da znanje koje je dovedeno do filozofskog omogućuje trajni boravak u svijetu ideja ili barem ponovno rođenje u tijelu budućeg filozofa, stoga zaključuje da „čovjek treba čitavog svog života težiti da mu duša bude što bolja jer će joj prema životu na ovome svijetu biti život i na onome svijetu“; a „čiste duše, očišćene od tijela te svih njegovih zala i grijeha, što su dostigle katarzu, čini se, mogu biti izdvojene na 'najviše mjesto' i tako možda oslobođene iz kruga umiranja i preporađanja.” Potpuna suprotnost čistim dušama su oni koji su zapeli u vrtlogu grijeha materijalnog svijeta te drugih grijeha duše kao što su pohlepa, bahatost, seksualna žudnja i ostalo, iz kojeg se sami ne mogu izvući, zbog čega im je potrebna pomoć u vidu smrtne kazne, na koju je bio osuđen i veliki Sokrat!, da se oslobode tih okova kako bi mogli uživati u svim blagodatima koje će im biti pružene nakon ovozemaljskog života.

Konačno, filozofija je traganje za misterijama smrti u kojoj će se oni koji su prošli sva iskušenja napokon susresti s bogovima i ljudima boljima od onih što žive u ovozemaljskom te je to razlog zbog kojeg filozofi s radošću čekaju smrt, živeći život u iščekivanju smrti!

Prvi dio ovoga eseja, dajući uvid u promišljanja antičkih filozofa, otkriva koliko je antička kultura bila napredna za svoje doba. Naime, ne samo ostavivši svoj neizbrisiv utjecaj u svim aspektima društvenog, kulturnog i političkog života, ona otkriva vrlo napredne, a ujedno aktualne

2 [Pojam smrti u antičkoj filozofiji – Filozofija](#); pristup: 31.01.2025.

društvene teme koje u naše vrijeme izazivaju više kontroverze nego onda kada su o njima razmišljali naprijed spomenuti filozofi.

Pa počnimo od kraja – filozofi su ispisali na tisuće stranica što je to smrt, pjesnici su je opjevali i oplakali, ali znanost je dala svoj konačan odgovor. Shvaćanje duše u kršćanskoj teologiji, odnosno definiranje njezine sudbine nakon smrti, vrlo je blisko Platonovim spoznajama. Naime, u zagrobnom životu duša – besmrtni dio osobe koji nastavlja postojati i onda kada tijela više nema, ovisno o tome kako je pokojnik živio život u vjeri, ide u raj ili pakao, odnosno u čistilište, koje je i nadalje put za raj. Molitva služi kao utjeha koja približuje Bogu i udaljava od grijeha.

Za razliku od antičke Grčke, u kojoj se štovao politeizam, ali iznad kojega je bila država koja je propisivala društvene norme više vođena praktičnim aspektom, nego moralnim, ali i gdje je pojam morala bio kud i kamo liberalniji čak i od njegovog suvremenog poimanja, suvremena se društva temeljena na pravima i slobodama još uvijek nisu opredijelila po pitanju prava o abortusu i eutanaziji.

Abortus je pitanje koje izaziva duboku podijeljenost društva u cjelini, jer kada se spominje pravo na pobačaj tada je to društveno pitanje u pozadini čijeg religijskog i moralnog aspekta stoji pitanje nataliteta, pogotovo u državama koje se bore s niskim stopama istoga. Dok je s jedne strane Francuska prva zemlja koja je Ustavom zajamčila pravo na abortus, s druge strane, Ustavni sud u Poljskoj je 2000. godine uveo zabranu pobačaja te je on dozvoljen samo u slučajevima silovanja, incesta ili kada trudnoća ugrožava zdravlje ili život majke. Nadalje, u mnogim zemljama u kojima je pobačaj legaliziran, on je u praksi nedostupan, zbog čega je i nadalje prisutna visoka stopa ilegalnih pobačaja koji se obavljaju u nehygijskim uvjetima i bez adekvatne medicinske skrbi, zbog čega je ugrožen život žene, a nerijetko zaostaju i teške zdravstvene posljedice.

Jednako kao i abortus, eutanazija je vrlo osjetljivo društveno pitanje koje izaziva etičke, moralne i pravne rasprave diljem svijeta. U Nizozemskoj, Belgiji, Kanadi, Kolumbiji, Španjolskoj i Luksemburgu određeni oblici eutanazije legalizirani su pod strogim uvjetima. U Švicarskoj je legalizirano potpomoćno samoubojstvo, dok je u ostatku svijeta eutanazija strogo zabranjena.

Tek povremeno u medije dospiju priče o ilegalno pot-

pomognutom samoubojstvu, koje onda kroz karakter počinjenog kaznenog djela iznova aktualiziraju ovo kontroverzno pitanje.

Sasvim je sigurno da eutanazija otvara puno više pitanja nego li pobačaj, no kao i kod pobačaja - čak i tamo gdje on nije dozvoljen, propisane su iznimke - i ovdje bi kroz etičko povjerenstvo trebalo pristupiti svakom slučaju ponaosob – jer ostavljajući pritom sva moralna pitanja po strani, jedno je sigurno – nitko ne želi umrijeti iz hira, a ponekad su dugoročne patnje - pri čemu ne pati samo osoba koja je u bolesti izgubila dostojanstvo, nego i cijela njena obitelj - puno bolnije nego smrt.

Spominjući patnju i smrt nemoguće je ne spomenuti suicid. Suicid ili samoubojstvo je tragičan odgovor društvu koje je zatvorilo oči pred problemom pojedinca koji se morao i trebao rješavati jer je – rješenje postojalo. Postoje različite udruge koje nude pomoć osobama koje pomišljaju na suicid, no pored njih i svih drugih kojima to nalaže profesionalna dužnost, postoji i društvena odgovornost koja nam svima nalaže da pomognemo onome tko ima potrebu za pomoći. S aspekta religije, samoubojstvo predstavlja teški grijeh, no ipak (katolička) crkva omogućava vjerski ukop osobama koje su ga počinile.

Od antike pa do današnjih dana svijet je promijenio toliko lica, ali smrtne se kazne još nije odrekao. Smrtna kazna je krajnja i najstroža kazna u suvremenim pravnim sustavima. Danas je to legalna kazna u 55 zemalja svijeta, među kojima se nalaze SAD, Japan i Kina. Svake godine Amnesty International objavi izvješće o izvršenju iste kazne, no unatoč samom postojanju takvog izvješća koje je zastrašujuće samo po sebi, sasvim je sigurno da su stvarne brojke puno veće od onih službenih. Najčešće metode kojima se navedena kazna izvršava su električna stolica, vješanje, strijeljanje i smrtonosna injekcija.

U razvijenim zemljama svijeta ova je kazna zamijenjena kaznom doživotnog zatvora.

Pravo na život je zajamčeno Općom deklaracijom o ljudskim pravima, koja se smatra temeljnim dokumentom o ljudskim pravima koji je prihvaćen kao globalni standard. Stoga je, pogotovo u suvremenim razvijenim društvima koja se imaju smatrati svojevrsnim uzorima, neprihvatljivo njezino postojanje. Ostavljajući humani i moralni aspekt po strani, uza svo pravdanje postojanja ovakve kazne kao nužnosti u društvima gdje se ona još uvijek primjenjuje, ona je problematična i zbog faktora

greške tijekom procesa koji je zaključen dosuđivanjem ovakve kazne. Naime, to je jedina kazna nakon čijeg izvršenja nema mogućnosti njezinog modificiranja. Nažalost, postoji puno više od jednog primjera u povijesti gdje je pravosuđe zbog takvih proceduralnih pogrešaka trebalo samo sebi suditi i samoga sebe osuditi.

Antički hedonizam bio je sasvim sigurno između ostalog i rezultat seksualnih sloboda. Androgenost ili neutralno rodno izražavanje priznato je tek u nekoliko država (Australiji, Novom Zelandu, Kanadi, nekoliko saveznih država SAD-a, Argentini, Njemačkoj, Indiji, Nepal, Pakistanu i Bangladešu). Izazov za sva društva pa čak i naprijed nabrojana bit će primijeniti priznata prava u stvarnosti i razvijanje društvene svijesti da i manjine – u ovom slučaju rodne, postoje u društvu te da imaju sva jednaka prava kao i svi drugi pripadnici društva.

Ostavština antičkog svijeta nepresušna je riznica blaga koja ne prestaje izazivati divljenje. Jedan dio te riznice su spoznaje velikih grčkih filozofa koji su u svojim traganjima za odgovorima iskoračili daleko iz svog vremena. Stoga među njihovim zapisima sasvim sigurno možemo pronaći odgovore na neke teme o kojima su oni sasvim otvoreno pisali i promišljali, a suvremena društva nemaju jedinstven stav oko njih, kao što su to primjerice eutanazija i abortus.

Smrcu su se bavili možda i više nego li životom jer ih je

intrigirao njen filozofski smisao, ali i ono nakon nje. Ideja besmrtnosti duše, kao najvećeg smisla našeg postojanja, koja se kreće u međuprostoru između života i smrti na našim je prostorima nastavila živjeti kroz kršćansku teologiju, odnosno zagrobni život, ali je isto tako prisutna i nekim drugim kulturama i religijama.

Smrt kako su je proučavali stari Grci dotiče se i ljudskih prava i sloboda, koji su oduvijek osjetljiva društvena tema. Stoga kompleksnost, ali i aktualnost svih aspekata ove teme zaslužuje puno studiozniji pristup nego li ga daje ovaj kratak osvrt, koji kroz istu temu povezuje antiku i društvo suvremenog doba.

Izvori:

1. [Smrt i besmrtnost u Platonovoj filozofiji ili "katabaza" i život večni pre Hrista | Prikazi](#), pristup: 31.01.2025.;
2. [Pojam smrti u antičkoj filozofiji - Filozofija](#); pristup: 31.01.2025.;
3. Vučetić, Klaudija: Neki aspekti smrti u Platonovoj i Aristotelovoj filozofskoj misli, Zadar, 2013.;
4. Rako, Katarina: Platonovi dokazi o besmrtnosti duše (diplomski rad), Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, 2023.;
5. [Smrtna kazna – Wikipedija](#); pristup: 26.02.2025.;
6. [Francuska i prava žena: Pravo na abortus sada u Ustavu - BBC News na srpskom](#); pristup: 26.02.2025.